

บทคัดย่อ

ผลการพัฒนาประเทศได้ก่อให้เกิดปัญหาการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติและเกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างมากมาย ปัญหาการไร้ที่ดินทำกินหรือที่ดินถูกเปลี่ยนมือเป็นอีกปัญหาที่นับวันเริ่มมีมากขึ้น จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีการศึกษาปัญหาเกษตรกรรายย่อยไร้ที่ดินทำกิน เพื่อการยกระดับไปสู่การแก้ปัญหาเกษตรกรไร้ที่ดิน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพชีวิตและสาเหตุสำคัญของปัญหา คุณภาพชีวิต รูปแบบในการแก้ไขปัญหาของชุมชนชนบทและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการเข้าถึงระบบบริการของรัฐ โอกาส ช่องทาง และรูปแบบ ในการให้ความช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อกลุ่มเกษตรกรรับจ้างไม่มีที่ทำกิน ในพื้นที่ศึกษาที่ทำการเลือกแบบเจาะจงคือ ชุมชนบ้านใหม่ ตำบลตะแสง อำเภอเอง จังหวัดสุรินทร์ โดยการใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร การจัดทำแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ และการจัดสนทนากลุ่มย่อย รวมทั้งการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ได้ผลการวิจัยดังนี้

ชุมชนบ้านใหม่เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีอาชีพทำนา พึ่งพิงความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติของแม่น้ำชี และมีอาชีพหัตถกรรมคือการปั้นหม้อ ความเรียบง่ายแปรเปลี่ยนไปเมื่อต้องสูญเสียที่ดินทำกิน เพราะถูกยึดจากรัฐ และทรัพยากรธรรมชาติก็ร่อยหรอลง คนในชุมชนจึงเริ่มอพยพเข้าไปรับจ้างในตัวเมือง ชุมชนถูกกระทำซ้ำจากรัฐเมื่อมีโครงการสร้างที่ทิ้งขยะแบบเปิดโล่ง ก่อเกิดปัญหาด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมให้กับชุมชนมานานถึง 17 ปี ชุมชนจึงรวมกลุ่มเพื่อเจรจาให้เกิดการรับผิดชอบและแก้ไขปัญหามาแล้ว แม้ปัจจุบันเทศบาลจะกลบฝังขยะ แต่ในระยะยาวก็ยังไม่ปลอดภัยต่อชุมชน เพราะน้ำขยะสามารถไหลซึมจากใต้ดินลงสู่แม่น้ำชี และในด้านกฎหมายก็ไม่สามารถเอาผิดกับเทศบาลได้

สภาพปัญหาอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นคือ วัฒนธรรมบริโภคนิยม ที่ซึมซับเข้าสู่ชุมชนค่อนข้างสูง รายได้น้อยแต่รายจ่ายสูง ไม่มีความสมดุล ไม่มีความมั่นคงทั้งด้านอาชีพและรายได้ ขาดโอกาส ไม่มีอำนาจต่อรอง และส่งผลให้เกิดปัญหาอื่นตามมา เช่น การเป็นหนี้ แม้มีกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนก็ไม่สามารถตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาได้ นอกจากนั้นยังพบปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การเล่นเกมพนัน ดื่มเหล้า และใช้ความรุนแรงในครอบครัว เด็กมีอัตราการเรียนต่อระดับสูงน้อย เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในเรื่องการปรับปรุงระบบสวัสดิการของรัฐ ต้องมีการปรับปรุงด้านกฎหมายที่เอื้อต่ออำนาจและสิทธิของประชาชน ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2540 รัฐควรมีการปรับในด้านแนวคิดทัศนคติ และยุทธวิธี ในการทำงานร่วมกับประชาชน จัดหาอาชีพรับจ้างที่มีความมั่นคงในชุมชน หรือสนับสนุนและพัฒนาศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชน รัฐต้องหนุนเสริมศักยภาพในการดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติและป่าชุมชน เพราะทรัพยากรธรรมชาติเป็นของส่วนรวม เป็นที่พึ่งพิงของคนยากจน ส่วนทางชุมชนเองก็ต้องปรับทัศนคติและค่านิยมของชุมชนในการอุปโภคบริโภคเพื่อการดำรงชีวิต

บ้านใหม่เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีจำนวนคนยากจนมาก โดยมีตัวชี้วัดที่ไม่ได้มองความยากจนด้านรายได้เป็นจำนวนเงินเพียงอย่างเดียว หากแต่มองจากคุณภาพชีวิต การมีโอกาส มีอำนาจต่อรอง ความสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตของตัวเอง จากผลการศึกษาจึงกล่าวได้ว่า ความยากจนที่เกิดขึ้นกับคนบ้านใหม่ ไม่ได้

เป็นดังคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่เกี่ยวกับแนวความคิดเรื่องการตั้งหมู่บ้านขวางตะวันหรือ “ตะตั้งไถง” แต่สาเหตุแท้จริงที่ทำให้เกิดความยากจนคือ ปัญหาจากโครงสร้างทางสังคม การถูกกระทำซ้ำซากจากหน่วยงานรัฐและด้านอื่นๆ ทั้งปัจจัยภายในและภายนอก ชุมชนที่เข้ามากระทำ จนยากที่ชุมชนจะปรับตามกระแสที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้